

Krimihedonizmus

Hlavacska András interjúja

Benyovszky Krisztiánnal

Benyovszky Krisztián (1975) a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének oktatója, egyetemi tanár. A kétezres évek elejétől foglalkozik a krimivel, első monográfiája A jelek szerint címmel jelent meg 2003-ban, majd ezt követte a Bevezetés a krimi olvasásába (2007). Társszerkesztője volt a műfajról szóló tanulmányokat tartalmazó Lepipálva (2009) című kötetnek. Legutóbbi könyvében E. A. Poe és A. C. Doyle műveinek irodalom- és médiumközi hatástörténetével foglalkozott (A Morgue utcától a Baker Streetig – és tovább, 2016). A Megközelítési szempontok a populáris irodalom és kultúra tanulmányozásához (2019) című tankönyve szintén tartalmaz a detektívtörténettel kapcsolatos fejezeteket.

▼ **A bűnügyi irodalom témájának szentelt első könyve 2003-ban jelent meg A jelek szerint címmel. Az elmúlt tizennyolc évben két újabb könyvben (Bevezetés a krimi olvasásába, A Morgue utcától a Baker Streetig – és tovább), számos tanulmányban és kritikában foglalkozott a tágran értett krimi kérdéskörével. Műfajukból fakadóan azonban ezekben az írásokban a személyes preferenciák, értékítéletek kevésbé kerültek előtérbe. Eretnekségnek tűnhet a kérdés, de mégis: ha a bűnügyi irodalomból egyetlen szerzőt vagy könyvet kellene kedvencként kiemelnie, kire, mire esne a választása?**

✓ Hát – ez egy többpás kérdés, kedves Watson! Én kezdettől fogva az „agyalós”, rejtélyközpontú, ún. klasszikus krimik (mystery fiction, whodunit) rajongója voltam, amelyek rafináltan végrehajtott bűntényekre, gyanúsítottak zártkörű társaságára építenek, meglepő leleplezéssel és az aktuális zseniális nyomozó részletesen kifejtett, meggyőző magyarázatával záródnak. A lelemény, a kombinatorika, a játékosság, a szellemesség, a fordulatértékű csattanó vonzott a műfajban, s kevésbé a társadalomkritika vagy a lélek sötét bugyrai. Jóllehet azóta a krimi legkülönbébb vidékeire vetődtem el, s időztem (időzők) ott hosszabb-rövidebb ideig, ez a vonzódás alapvetően nem változott, ma is meghatározza az olvasói preferenciáimat. E. A. Poe *Túl életem és halálom* című válogatáskötete jelentette a beavatást tizenkét-tizenhárom évesen, majd a Holmes-novellák, aztán jött Agatha Christie. Jó ideig az ő regényeinek, novelláinak módszeres fogyasztója voltam, amihez a magyar televízióban akkoriban sugárzott Marple-sorozat (Joan Hicksonnal a főszerepben) is nagyban hozzájárult. E három szerzőt emelném ki tehát kedvencként, egyetlen író vagy könyvet nem tudnék. Persze mind-egyikőjüktől említhetek egy-egy kedvenc történetet: *A Morgue utcai kettős gyilkosság, A kék karbunkulus, Nyaraló gyilkosok*.

▼ **Hogyan került először kapcsolatba a krimivel, mik határozták meg ez irányú olvasmányait?**

✓ Mint sokan mások, én is az Albatrosz és a Fekete sorozat darabjain szocializálódtam, s ezt egészítették ki hasonló profilú szlovák és cseh könyvsorozatok, ahol a külföldi kedvenceim magyarul még vagy már nem hozzáférhető művei közül olvashattam el néhányat. Az első detektívtörténetekkel mégsem ezeken a helyeken találkoztam, hanem abban a *Különös történetek* című válogatáskötetben, ami 1987-ben látott napvilágot a Móra Könyvkiadónál. Ebben, egyebek mellett, Poe és Doyle két-két novellája is szerepelt (*Az aranybogár, Bice-béka*, illetve *A Vöröshajúak Egyesülete, A haldokló detektív*). Mindenképpen ki kell emelnem még a Rakéta regényűjságot, amely egyéni ízlésem formálásában és bűnügyi horizontom tágításában kulcsfontosságú szerepet játszott. Megjegyzem, hogy Szlovákiában a nyolcvanas évek második felében, de még a kilencvenesek elején sem lehetett mindig akadálytalanul hozzájutni az aktuális számokhoz, a hiányzó darabokat aztán barátoktól, ismerősöktől, a régebbi évfolyamok némelyikét pedig azok szüleinek családi könyvtárából sikerült megszerezni. Gyűjtöttem tehát a hetilapban megjelent legkülönbébb alműfajú bűnügyi regények folytatásait, kivágtam, összetűztem s általam készített illusztrált dossziékba rendeztem őket. Ugyanígy jártam el a kriminovellákkal is. Pontos kimutatást vezettem a kedvenc szerzőimtől olvasott művek-

ről. Ez a kincset érő gyűjtemény hála istennek ma is megvan (épp az elmúlt karácsonykor olvastam újra egy Eberhart-regényt, *A csengettyűs gyilkost*). Thomas Harris *The Silent of the Lambs* című kultuszregénye itt jelent meg először magyarul, folytatásokban, mégpedig *Bárányok hallgatása* címmel – külön öröm, hogy ennek a rám akkor, 1989-ben nagy hatást gyakorló pszichothrillernek a dossziéja is ott lapul a fiókomban.

▼ **Az elmúlt tíz évben a magyar krimi irodalom szinte minden népszerűbb (és kevésbé népszerűbb) kötetéről írt kritikát, tanulmányt (Baráth Katalin, Kondor Vilmos, Hász Róbert regényeiről, Kőhalmi Zoltán paródiájáról – a szerzőket hosszan lehetne még sorolni). Hogyan látja a kortárs magyar bűnügyi irodalom helyzetét, megragadhatók trendek, stílusok, rögeszmés témák a műfajban?**

✔ Amikor a kilencvenes évek végén kezdő irodalmárként foglalkozni kezdtem a műfajjal, a magyar produkció még viszonylag átlátható, befogadható volt. Ma már, szerencsére, koránt sincs így. Lényegesen több és többféle – téma, műfaji profil, poétikai vállalás és nyelvi színvonal tekintetében különböző – magyar bűnügyi regény lát napvilágot. Igyekszem követni az egyes kiadók és sorozatok megjelenő darabjait (legalább a címek, leírások és részben a kritikai visszhang szintjén), de hazudnék, ha azt állítanám, hogy győzőm olvasni is őket. Ha csak ezzel foglalkoznék (a krimi nem a kizárólagos kutatási területem), akkor sem biztos, hogy bírnám szusszal. Csak óvatosan válaszolok tehát a kérdésre, erős állításokra pedig végképp nem ragadtatnám magam. S nem is a megjelent művekből indulnék ki első lépésben, hanem abból, amit a Prae Kiadó krimipályázatának zsűritagjaként tapasztaltam. Ebben a szerepben nem tudtam megúszni az olvasást, számos novellán, regényen és regényrészleten vagyok túl, s az így megismert kéziratok tapasztalatai alapján tennék néhány észrevételt. Több történet is szólt sorozatgyilkosokról, voltak példák valós bűntények regényesítésére, nem egy történelmi műtfeldolgozás részeként bontotta ki a rejtélyt és a megoldást, s volt köztük a régmúltban játszódó történelmi krimi is. A sikeres rendőrségi csapatmunkát bemutató zsáner (police procedural) nem képviseltette magát, s alulreprezentált volt a magánnyomozós keményebb, noire-os vonal is. Nem állítom, hogy ez a metszet egy az egyben leképezné az aktuális trendeket és tematikus preferenciákat, de néhány ezek közül kétségkívül jellemzi a kortárs magyar krimi is – elég, ha Baráth Katalin, Kondor Vilmos, Csabai László vagy újabban Hász Róbert, Bartal Tamás történelmi krimijeire, illetve a valós bűnesetekből vagy rejtélyes halálesetekből inspirálódó regényekre (Rubin Szilárd: *Aprószentek*, Milbacher Róbert: *Léleknyavalyák*, Réti László: *Megölni Telekit*) gondolunk, illetve a sorozatgyilkosos pszichothrillerek közül N. Nagy Zoltán *Keselyűjére*. A látkép azért még kiegészítendő a gyerek- és ifjúsági irodalom különböző korosztályának szóló, nemegyszer sorozattá nőző regényeivel.

▼ **2017-ben nyilatkozta, hogy az ezredforduló nemcsak a magyar krimik írására hatott jótékonyan, hanem e művek befogadását is megváltoztatta: a magyar irodalomkritika, az egyetemi, akadémiai szféra nyitottabb lett a műfajra (a változást Bényei Tamás *Rejtélyes rend* című könyve fémmjelezte). Azóta történtek változások ezen a területen?**

✔ Látványosabb változást az eltelt három-négy év alatt nem tapasztaltam, igaz, a pozitív trend nem szakadt meg. Amihez persze az is kellett, hogy olyan művek jelenjenek meg, amelyek ki tudták vívni a kritika vagy a (kultúra)tudományok képviselőinek érdeklődését. Nemrég a kognitív narratológia fedezte fel magának a műfajt (*Hogyan olvasunk krimi?*, 2019). Miklós Ágnes Kata újabb esszé-monográfiát írt a „detektívtörténetek mechanizmusairól” (*A nyolc fogaskerek esete*, 2018), Kálai Sándor pedig a médiakultúra keretében kezdte el a magyar krimi történetének és előtörténetének feldolgozását (*Irodalom és médiakultúra*, 2019). Továbbá a gyerek- és az ifjúsági irodalom kutatói is egyre gyakrabban foglalkoznak a műfaj fiatalabb korosztály számára íródott darabjaival s úgy általában a populáris zsánerek ifjúsági változataival (Varga Bálint, Böszörményi Gyula vagy Sepsí László könyveire gondolok itt például). S hogy túltekintsünk az irodalmon: az Apertúra folyóirat 2019-ben önálló összeállítást szentelt a noire-hagyományt mozgósító kortárs magyar bűnügyi filmeknek. Végezetül pedig egy személyes tapasztalat: Az említett időszakban két olyan tanulmányt is publikáltam (*Névtorzítás és alakpárhuzam a krimi irodalomban; Szerepjáték, álnévhasználat és irodalmi fikció*), amelyben néhány választott bűnügyi történetet az irodalmi névadás szempontjából elemeztem. Ezek nyelvészeti folyóiratokban jelentek meg (Magyar Nyelv, Névtani Értesítő), s a téma iránt a szerkesztők, kollégák részéről ezen a tudományterületen is nyitottságot és érdeklődést tapasztaltam.

▼ **A hazai irodalomtörténet-írás nagy adóssága a 2000 előtti magyar bűnügyi irodalom helyzetének feltárása. Vannak arra mutató jelek, hogy ez változik a jövőben? Egyáltalán, meg lehet-e írni, és ha igen, hogyan a magyar krimi történetét?**

▼ A műfaj kutatói, kritikusai olykor-olykor publikálnak idevágó tanulmányokat, ilyen irányú csoportos kutatásról azonban nem tudok. Nyilván több, nem feltétlenül csak intézményes oka lehet annak, hogy erre eddig nem került sor, jóllehet természetesen szükség volna rá – kérdés viszont, milyen módszertani megfontolások mentén íródna egy ilyen összefoglaló, s a szerzők meddig mennének vissza az időben. Elképzelhető ez egy hagyományos irodalomtörténeti elbeszélés keretében, amely a kezdetek kijelölésében, az irányadó alakulástörténeti tendenciák felvázolásában, illetve a főbb képviselők, kulcsművek, műfaji mintázatok és kiadástörténeti adatok rendszerezésében volna érdekelt. Erre szolgáltatt friss példát Michal Jareš és Pavel Mandys hiánypótló és úttörő könyve, *A cseh detektívtörténet története* (2019), amely rövid műfajelméleti és terminológiai tisztázás után kronológikus sorrendben haladva ad áttekintést a legfontosabb szerzőkről, művekről, illetve kiadókról, könyvsorozatokról és folyóiratokról, rövid kitekintésekkel az esetleges filmadaptációkra, a nyugati minták kimutatható hatására, fordítástörténeti vonatkozásokra vagy a kritikai recepció szövegeire. A szerzők a „mindenből egy keveset” elvét követik: olykor ugyan ráfókuszálnak egy-egy műre, de részletesebb szövegelemzésekbe nem bocsátkoznak, az adatközpontú írói portrékat és sorozatismertetőket mai szempontokat is figyelembe vevő kritikai mérlegvonás ellenpontozza, egészíti ki. Egyébként némileg hasonló szempontrendszer érvényesül Grób László könyvében is (*A magyar detektívregény fénykora 1930–1948*), amelynek lezser, helyenként szlenges regiszterekbe futó stílusa viszont eltér a cseh szerzőpáros alapvetően tárgyilagos, esszéisztikusan átszínezett, ugyanakkor szintén olvasmányos beszédmódjától.

Én viszont személy szerint jobban örülnék annak, ha a magyar krimi története az átfogó nagy narratívák helyett esettanulmányok lazább füzéréként készülné el, akár több fázisban, több kötetben (mint ahogy a „magas” irodalom esetében történt legutóbb). Egy ilyen projektben sokkal inkább el tudom képzelni magam, ahol az általam kedvelt, jónak tartott szerzők műveivel foglalkozhatnék részletesebben (a szövegközi és intermedialis vonatkozásokat is beleértve), s nem kellene bizonyos periódusok mindenféle szintű és színvonalú krimijén átrágnom magam. A szocializmus időszaka – a műfajpoétika, a stílus és a bűnügyi rejtvényfejtés igényessége szempontjából – közepes vagy félresikerült, illetve ideológiailag fertőzött (a kettő ha nem is mindig, de sok esetben ugyanaz) bűnügyi történeteinek nagyobb mennyiségben való olvasásától például berzenkedik az én hedonista lelkem, nincs meg bennem az a fajta aszketizmus, hogy, úgymond, „végigolvassam” ezeknek az évtizedeknek a termését. Tudom viszont, hogy másokat kimondottan érdekelnek ezek a torzulások, és sok, a korra jellemző társadalmi, politikai vagy gazdasági jelenséget „elemoznének ki” az ilyen művekből. Engem ezek az összefüggések kevésbé izgatnak (s ha rajtam múlik, jó krimiket szeretek olvasni), így aztán az eltérő megközelítésmódok jól kiegészíthetnék egymást. Nem beszélve olyan interpretációkról, amelyek genderszempontokat érvényesítve szólnának nemcsak ennek a korszaknak a magyar krimijeiről (ebbe az irányba magam is tettem egy-két bátorlalan lépést). Végezetül: a tévé- és mozifilmeket, illetve a folyóiratokban megjelent novellákat, regényeket, képregényeket ugyancsak elengedhetetlen volna közös elemzés tárgyává tenni.

Most szólok – bízva egy ilyen projekt megvalósulásában –, hogy a Kristóf Attila és Tótisz András (T. O. Teas) műveiről szóló fejezeteket ezennel lefoglaltam, s ha lesz benne (legyen!) afféle kitekintés a 2000 utáni időszakról is, akkor a Baráth Katalin és Hász Róbert sorozatairól íródókat is – Kondoron hajlandó vagyok osztani. S a Rakéta krimiszempontú feldolgozása szintén szerepel a hosszabb távú terveim között.

▼ **Már *A jelek* szerint szövegeiben is észlelhető volt – és az azóta megjelent írásaiban is tetten érhető –, hogy nemcsak a magyar bűnügyi irodalmat követi nyomon, hanem a környező országok, tágabban Közép-Kelet-Európa krimiiródmát is. Megítélése szerint ezekhez képest stílusát, témáit, esztétikumát tekintve hol helyezkedik el a kortárs magyar krimiiródm?**

▼ Az önmagában is változatos krimi a legnemzetközibb műfajok egyike, a jellegadó motívumok, témakörök, karaktertípusok, szerkezeti fogások és elbeszélői eljárások nem szűnő cirkulációjának lehetünk a tanúi nemcsak egy-egy irodalom történetében, hanem – szinkrón és diakrón metszetben – szűkebb vagy tágabb irodalomközi viszonylatokban is. Éppen ezért ha a cseh, a szlovák vagy a lengyel krimikkel vetjük össze a magyarokat, téma, stílus és narratív stratégiák tekintetében olyan

szembetűnő különbségeket nem tapasztalunk: más, többé vagy kevésbé eltérő társadalmi-kulturális közegekben vagy történelmi miliókban ismétlődnek az ismerős mintázatok mind a négy irodalomban. Miközben persze nem egy esetben pont ezek a helyi színek és ízek tehetnek érdekessé egy-egy közép-európai regényt a nyugati olvasók számára, ezek kölcsönöznek sajátos, egyéni arculatot a műfaj „nemzeti” variánsainak (irodalmi regionalizmus és bűnügyi szűzsé különféle találkozása nemcsak az említett négy irodalomnak közös jellemzője, hanem ettől jóval általánosabb mai jelenség). A hazai népszerűség mellett – a fordításoknak köszönhetően – némi külföldi ismertségre is szert tevő szerzők műveinek pozitív fogadtatása is bizonyítja ezt (Josef Škvorecký kései, utolsó munkái, Marek Krajewski, Zygmunt Miłoszewski, Kondor Vilmos). De a fantasy mellett mindenképp előtérbe kerül a 16–17. századi Felső-Magyarországon játszódó történelmi krimisorozatával ismertséget szerzett Juraj Červenákot is említhetném szlovák példaként. S a legtermékenyebb és legnépszerűbb, Dominik Dán álnév alatt publikáló szlovák krimiszerző regényeiben kezdettől (2005) fogva szintén látható a törekvés – az aktuális politikai botrányok és politikai háttérű valós bűntények regényesítése mellett – a főváros, a mai Pozsony helyeinek tudatos beemelésére a szövegek hálózatosan kialakított világába. A plasztikusan megragadott *coloeur locale* persze önmagában még nem elég, nem árt, ha az a bűnügyi rejtvényfejtés igényességével párosul.

➤ **2019-es, *Megközelítési szempontok a populáris irodalom és kultúra tanulmányozásához* című könyvének utolsó fejezetében külön foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a populáris kultúra produktumai hogyan hasznosíthatók az általános és középiskolai, valamint az egyetemi oktatásban. Hogyan képzei el ebben a (kortárs magyar) krimi helyzetét?**

➤ A legkönnyebben az egyetemi oktatás keretében – klasszikus irodalomtörténeti stúdiumokon belül, popkultúrával foglalkozó szakszemináriumokon vagy intermediális irányultságú órákon nyílik mód e szövegekkel való behatóbb foglalkozásra. De én magam ezenkívül a legkülönbélebb elméleti kérdések tárgyalásakor is viszonylag gyakran húzok elő egy-egy krimis példát. Ez nálam nyilván szakmai ártalom, de be kell látni, hogy nagyon is „kézre áll” a műfaj, ha például szemiotikai, stilisztikai, narratológiai vagy hermeneutikai fogalmak, jelenségek megvilágítása a cél. Legutóbb például Kóhalmi Zoltán skandináv krimiparódiáját használtam fel a metalepszis szemléltető magyarázatához. De nem kell csupán irodalomban és más művészetekben gondolkodni: egyik magyar-kémia szakos szakdolgozóm a kémia és a nyomozás kapcsolatának vizsgálatával foglalkozott a *Flavia de Luce rejtélyei* című ifjúsági krimisorozatban, majd kutatásait kiterjesztette további művekre is.

Középkorában értelemszerűen más a helyzet, a tantervi megkötések nem igazán teszik lehetővé a részletesebb elidőzést, ilyenkor a „becsempészes” stratégiájához folyamodhatunk. Ráírnyíthatjuk a figyelmet klasszikusaink e zsánerben fogant vagy attól megérintett műveire (Jókai Mór: *A lélekidomár*, Mikszáth Kálmán: *A lohinai fű*, Móricz Zsigmond: *Forró mezők*, Szerb Antal: *A Pendragon legenda*, Tersánszky Józsi Jenő: *Bűnügy lélekelemzéssel* és mások), s akár azok elolvasására és közös megvitatására is ösztönözhetjük a diákokat. Vagy használhatjuk a műfajt „különösítő” olvasási kulcsként: javaslatot tehetünk például arra, hogy az *Édes Annát* vagy az *Abigélt* a krimi-optikán keresztül (is) vegyük szemügyre. Az általános iskola felső tagozatán az ismeretátadásnál vagy a többszemponú értelmezésnél szerintem fontosabb az érzékenyítés és a pozitív motiváció, ami aztán hozzájárulhat a szövegértés elmélyítéséhez is. Azzal, hogy olyan művek elolvasását tesszük lehetővé, amelyek esetleg a tanulók személyes kedvencei. Az ajánlott olvasmányok listájának összeállításakor pedig ma már szerencsére több magyar, gyerekeknek vagy az ifjúságnak szánt krimi, illetve azok elemeit kreatívan felhasználó ifjúsági regény közül is válogathatunk.

